

Obsah

ÚVOD	1
KOMU JE DIAGNOSTIKA URČENA?	3
JAK S KNIHOU PRACOVAT?	3
MOTORIKA, GRAFOMOTORIKA, KRESBA	5
OSLABENÍ MOTORICKÝCH SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ	7
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY ROZVOJE MOTORIKY	8
Hrubá motorika	8
Jemná motorika	8
Hmatové vnímání	8
Spontánní kresba	9
Grafomotorické prvky	9
Návyky při kreslení	9
Vizuomotorika	9
Lateralita ruky	9
Lateralita oka	10
ZRAKOVÉ VNÍMÁNÍ A PAMĚŤ	14
OSLABENÍ ZRAKOVÉHO VNÍMÁNÍ	15
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY ZRAKOVÉHO VNÍMÁNÍ	15
Vnímání barev	15
Figura a pozadí	16
Zrakové rozlišování	16
Část a celek (zraková analýza a syntéza)	17
Zraková paměť	18
Pohyb očí na řádku	18
VNÍMÁNÍ PROSTORU A PROSTOROVÉ PŘEDSTAVY	21
OSLABENÍ PROSTOROVÉHO VNÍMÁNÍ	21
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY PROSTOROVÉHO VNÍMÁNÍ	22
VNÍMÁNÍ ČASU	25
OSLABENÍ VNÍMÁNÍ ČASU	25
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY VNÍMÁNÍ ČASU	25
ŘEČ	28
OSLABENÍ V OBLASTI ŘEČI	30
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY ŘEČI	31
Lexikálně- sémantická rovina	32
Morfologicko- syntaktická rovina	35
Pragmatická rovina	35
Prvky neverbální komunikace	36
Foneticko- fonologická rovina	36
SLUCHOVÉ VNÍMÁNÍ A PAMĚŤ	40
OSLABENÍ SLUCHOVÉHO VNÍMÁNÍ	40
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY SLUCHOVÉHO VNÍMÁNÍ	41
Naslouchání	41
Sluchové rozlišování (sluchová diferenciacce)	41
Sluchová paměť	42
Sluchová analýza a syntéza	42
Vnímání rytmu	43
ZÁKLADNÍ MATEMATICKÉ PŘEDSTAVY	47
OSLABENÍ SPECIFICKÝCH MATEMATICKÝCH SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ	48

VÝVOJOVÉ ŠKÁLY MATEMATICKÝCH PŘEDSTAV	48
Porovnávání, pojmy, vztahy	49
Třídění, tvoření skupin	50
Řazení	50
Množství	51
Tvary, pojmenování tvarů	51
SOCIÁLNÍ DOVEDNOSTI	54
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY SOCIÁLNÍCH DOVEDNOSTÍ	55
HRA	59
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY HRY	60
SEBEOBSLUHA – SAMOSTATNOST	62
VÝVOJOVÉ ŠKÁLY SEBEOBSLUHY	62
NÁMĚTY AKTIVIT PRO ROZVOJ SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ U DĚTÍ VE VĚKU 3 AŽ 4 ROKY	66
Motorika, grafomotorika, kresba	66
Zrakové vnímání	67
Vnímání prostoru	69
Vnímání času	69
Řeč	70
Sluchové vnímání a paměť	72
ZÁKLADNÍ MATEMATICKÉ PŘEDSTAVY	73
NÁMĚTY AKTIVIT PRO ROZVOJ SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ U DĚTÍ VE VĚKU 4 AŽ 5 ROKŮ	75
Motorika, grafomotorika, kresba	75
Zrakové vnímání	76
Vnímání prostoru	77
Vnímání času	78
Řeč	78
Sluchové vnímání	79
Základní matematické představy	80
NÁMĚTY AKTIVIT PRO ROZVOJ SCHOPNOSTÍ A DOVEDNOSTÍ DĚTÍ VE VĚKU 5 AŽ 6 ROKŮ	81
Motorika, grafomotorika, kresba	81
Zrakové vnímání	81
Vnímání prostoru	83
Vnímání času	84
Řeč	84
Sluchové vnímání	85
Základní matematické představy	88
LITERATURA	90
PŘÍLOHY	93

Úvod

Často se setkáváme s dotazem rodičů, **co by dítě v předškolním věku mělo umět**. Podobně pedagogy mateřských škol zajímá **co, kdy a jak u dítěte rozvíjet**. Všechny tyto typy dotazů jsou vedeny zájmem dospělých o vývoj dítěte, o vytvoření co možná nejlepších podmínek jeho rozvoje. Mnohdy dospělí (ať jsou to rodiče nebo pedagogové mateřských škol) již dlouhodoběji podněcovali dítě k určitým aktivitám a na poradenské zařízení se obrátili v době, kdy si nebyli jistí v pokračování činnosti nebo se jim práce zdála málo efektivní. Nežřídko se v praxi setkáváme s potřebou uceleného systému, který by odpovídal na otázky:

- jak dělat diagnostiku
- co sledovat
- jak zjistit úroveň dané schopnosti, dovednosti
- jak zaznamenávat získané informace
- co by mělo dítě v určitém věku přibližně zvládat
- jak pracovat s dětmi, které jsou vzhledem k vrstevníkům v některé z oblastí méně vyzrálé či opožděné
- podle čeho vytvářet individuální vzdělávací plány u dětí, které potřebují individuální péči
- co sledovat při posuzování školní zralosti, jak děti dobře připravit na školu

Nejdříve je však nutné zodpovědět otázku **proč se diagnostikou zabývat**, k čemu slouží, **co je jejím cílem**. Nejedná se pouze o rozdělování dětí do určitých skupin, jejich označení za šikovné nebo nedostačivé nebo vyslovení nejisté prognózy?

Všichni bychom si přáli, aby každé dítě mělo vytvořeny ty nejlepší podmínky, ve kterých vyrůstá a rozvíjí se podle svých možností, aby mělo zajištěný **individuální přístup**. Abychom mohli co možná nejlépe zabezpečit potřeby dítěte, musíme je **nejdříve poznat**; vycházet z toho, jaké dítě je, co již umí a zná, stanovit si výchozí bod společné cesty. Chceme-li se podílet na uspokojování vývojových potřeb dítěte a aktivně zasahovat do jeho rozvoje, je nezbytné se v těchto potřebách a možnostech nejprve orientovat.

Stále výrazněji se do popředí dostává nutnost hlouběji poznat silné i slabší stránky dítěte. Všeobecná doporučení (zejména u dětí, u nichž se některá z oblastí rozvíjí pozvolněji) se ukazují jako neúčinná, mnohdy i poškozující. Pokud poznáme silné stránky dítěte, mohou se stát opěrnými body při rozvíjení oblastí, které jsou slabším místem. Ujasněním silných stránek můžeme také cíleně podněcovat jeho nadání, podporovat talent.

Setkáváme se však i s extrémem. Některé děti jsou záměrně stimulovány mnoha podněty bez ohledu na věk a potřeby. V podtextu bývá obava dospělých ze selhání ve školní výuce nebo z nadměrných nároků školy na výkon. Některé požadavky plynou ze zkreslených představ, co by dítě v určitém věku mělo umět (event. co by si rodiče přáli, aby umělo), a to bez ohledu na jeho individualitu. Ponejvíce to bývá důraz na osvojení vědomostí, méně již na rozvoj schopností a dovedností (neboť vědomosti rodič i pedagog posoudí snadněji než dovednosti a schopnosti).

Stejně důležité je včasné rozpoznání slabších míst; ta potom můžeme systematicky a v delším časovém horizontu pozvolna rozvíjet, podněcovat a „vývojový skluz“ postupně snižovat.

Někdy se stává (zejména u dětí, kde je některá z funkcí oslabena), že tyto nedostatky příliš zviditelňujeme. Stavíme oslabenou stránku do popředí a naopak mnoho dovedností, které si dítě osvojilo, zůstává nepovšimnuto. Pokud se soustředíme na všechny oblasti sledované škálami uvedenými v této publikaci, často se ukáže, že obraz o dítěti je zcela jiný: má rozvinutou řadu schopností a dovedností na dobré úrovni a je mnoho důvodů ke spokojenosti a radosti z toho, co vše již zná a umí.

Cílem knihy je poskytnout **ucelený systém**, který poukazuje na dílčí oblasti vývoje, ale zároveň na jejich **vzájemnou propojenost a podmíněnost**. Vždy budeme mít na zřeteli, že jednotlivé funkce nejsou izolované, že na každé činnosti se podílí funkcí více, vzájemně se ovlivňují a podporují. Oslabení jedné oblasti se často promítne do oblastí dalších.

Vývoj dítěte má určitou posloupnost a také časovost. **Časovost** znamená, že schopnost, dovednost nastupuje, resp. dítě k ní obvykle dozraje v určitém věku, lépe řečeno ve věkovém rozmezí. Vývoj jedince je individuální, každé dítě je jiné a ve vyžívání jednotlivých oblastí může být značný rozdíl; děti se odlišují také v tom, že jinak reagují na podněty, jinak získávají zkušenosti, jinak nabývají dovednosti, vědomosti. Věkové hranice uvádíme pro orientaci, jak by měl vývoj přibližně probíhat; k čemu by dítě v daném věkovém rozmezí mělo dospět. Nepovažujeme za správný ani jeden z krajních pohledů (striktně dodržující či bagatelizující časové limity). Pokud po dítěti požadujeme něco, k čemu ještě není vyzrálé, nemůže to zvládnout. Na druhou stranu, pokud bychom zcela bagatelizovali věkové limity, mohli bychom promeškat vhodný čas na stimulaci, případnou reedukaci, rehabilitaci. A nakonec nás stejně čeká jeden limit, a tím je zahájení školní docházky. Zvládnání trivia (čtení, psaní, počítání) vyžaduje určitou míru vyzrálости, připravenosti. Pro dítě, rodiče i pedagoga je jistě lepší, když se dítě na školu pozvolna, postupně a nenásilně chystá, než když je v době nástupu do školy tvrdě konfrontováno s požadavky, na které nestačí.

Posloupnost znamená, že se daná schopnost, dovednost rozvíjí po krocích, postupně a v návaznosti od snadnější po obtížnější, od jednodušší po složitější. Stejným způsobem se také postupuje při rehabilitaci, reedukaci (dítě musí projít jednotlivými fázemi, k další fázi přistupuje, až zvládne předchozí). Tím, že dítěti stanovíme obtížnost úkolu podle jeho možností, dopřejeme mu zažít pocit úspěchu. Příliš jednoduché úkoly nemotivují, stejně jako úkoly, které jsou nad možnostmi dítěte. Pokud se mu delší dobu nedaří, je pravděpodobně laťka zvednuta příliš vysoko, je vynecháno několik předchozích kroků. Je nutno pracovat na úrovni, kde se dítě právě nachází, nehledě na fyziologický věk a představu dospělých, kde by se nacházet mělo. Najít tento výchozí bod i následný postup nám může pomoci předkládaná diagnostika.

Diagnostika dítěte v předškolním věku je zaměřena na **sledování a rozvoj následujících oblastí**:

- motoriky, grafomotoriky
- zrakového vnímání a paměti
- sluchového vnímání a paměti
- vnímání prostoru
- vnímání času
- základních matematických představ
- řeči (myšlení)
- sociálních dovedností
- sebeobsluhy (samostatnosti)
- hry

Kapitoly zabývající se motorikou, grafomotorikou, kognitivními schopnostmi a dovednostmi mají jednotnou strukturu. Začínají stručným přehledem vývoje dané oblasti a objasněním souvislostí s ostatními rovinami. Následuje nástin důsledků, jež může zapříčinit oslabení sledované schopnosti, dovednosti v předškolním a školním věku. Poté se věnujeme popisu, jak pracovat s jednotlivými škálami, s přílohami. Součástí každé kapitoly je záznamový arch.

Doplňující oblasti (sociální dovednosti, sebeobsluha, hra) jsou koncipovány částečně odlišně. V těchto kapitolách je stručný teoretický výklad o vývoji a faktorech ovlivňujících danou oblast. Popisy jednotlivých položek vývojových škál považujeme za natolik ilustrující, že nepotřebují další výklad. Podkladem hodnocení dítěte je sledování, pozorování při každodenních situacích, v přirozených interakcích.

V publikaci nejsou zařazeny sledovací škály zaměřené na koncentraci pozornosti a rozvoj osobnosti.

Koncentraci pozornosti – intenzitu, stálost, vytrvalost, zaujetí – sledujeme a poznamenáváme si při všech činnostech. Je důležité všimnout si koncentrace pozornosti a vytrvalosti u spontánní hry i strukturované činnosti. Některé děti se nedokáží soustředit na hru ani na záměrně vedenou čin-

nost. Jiné se dobře soustředí na spontánní hru, zatímco u cílených úkolů nikoliv, po krátkém čase odbíhají. Schopnost koncentrovat se na hru i úkol je jedním z ukazatelů školní zralosti.

Vývojové škály na sledování osobnosti neuvádíme záměrně, aby nedocházelo ke „škatulkování“ dětí. Osobnost dítěte chápeme jako bohatou a různorodou krajinu, do které vstupujeme. Sledování podle položek by mohlo vést ke zjednodušenému, omezenému, mechanickému a bipolárnímu vidění, v němž by se ztratila jedinečnost a plastičnost. Nejvíce dítě poznáme, pokud ho dobře sledujeme (díváme se, nasloucháme, vnímáme). Navíc mnoho osobnostně sociálních charakteristik získáme již i sledováním v publikaci uváděných položek týkajících se zejména sociálních schopností a dovedností, hry.

Druhá část knihy obsahuje náměty aktivit pro rozvoj schopností a dovedností v uvedených oblastech ve věkových rozmezích 3 až 4 roky, 4 až 5 let, 5 až 6 let; doplňuje náměty z diagnostické části publikace. Při inspiraci náměty určenými pro daný věk je vhodné sledovat i náměty uvedené v kapitole zaměřené na předchozí věk.

Tato publikace by měla provázet vývojem, usnadnit diagnostiku; být inspirací a motivací pro běžnou práci s dětmi. V případě potřeby být podkladem, vodítkem pro stimulaci, popř. reedukaci a individuální výchovně vzdělávací plány (podle individuálních potřeb, aktuální úrovně dítěte). Současně je vhodná pro všechny dospělé, kteří se zabývají vývojem dítěte systematictěji či se chtějí pouze inspirovat, co s dítětem dělat, jak ho rozvíjet nebo připravit na školu.

Komu je diagnostika určena?

Všem, kteří se zabývají vývojem předškolního dítěte a s dětmi pracují:

- pedagogům mateřských škol
- rodičům
- speciálním pedagogům, logopedům, psychologům
- pedagogům základních škol – položek pro věk 5 až 6 let je možno využít při posouzení školní zralosti při zápisu do školy i po zahájení školní docházky

Přejeme si, aby se na diagnostice podílely všechny strany zúčastněné na výchově a stimulaci dítěte. Aby se diagnostika stala výchozím bodem jejich spolupráce, napomohla při stanovení cílů a z nich plynoucích jednotlivých aktivit a aby přispěla pro rozvoj předškolních dětí.

Jak s knihou pracovat?

Každá sledovaná oblast je rozdělena do jednotlivých položek. Položky jsou řazeny podle věku, ve kterém daná schopnost, dovednost obvykle dozrává, ve kterém většina dětí požadovanou činnost zvládá.

Stupeň rozvoje jednotlivých schopností a dovedností sledujeme na škále: nezvládá; zvládá s dopomocí; zvládá samostatně. Jak těmto pojmům rozumět?

- „Nezvládá“ – dítě úkol, činnost neplní ani s podporou, je nyní nad jeho možnosti; popisované chování aktuálně není v jeho repertoáru.
- „Zvládá s dopomocí“ – dítě potřebuje opakované, event. další vysvětlení, delší zácvik; v oblasti řeči např. rozumí, správně vykoná činnost, ale nepojmenuje (pokud je v položce pojmenování součástí úkolu); obecně potřebuje dopomoc, větší podporu od dospělého při vykonávání úkolu, činnosti, při uplatnění v položce popsaného vzorce chování.
- „Zvládá samostatně“ – po vysvětlení správně splní úkol, vykoná požadovanou činnost, popisované chování je v běžném repertoáru dítěte.

K jednotlivým stupňům rozvoje můžeme zapisovat datum, popř. kolonku vybarvit. Získáme tak plastický, přehledný obraz o dítěti.

K položkám je vhodné zapisovat si všechny postřehy a nápady, kterých si u dítěte v dané oblasti při plnění úkolů všimneme. Je vhodné si poznamenat jeho zaujetí úkolem, soustředění, případné odklony pozornosti, odchylky v potřebě časové dotace apod.

Pokud se domníváme, že dítě úkol zvládne, můžeme s diagnostikou začít na úrovni jeho věku. Jestliže předpokládáme, že daný úkol je pro ně obtížný, je vhodné začít na nižší věkové kategorii. To je důležité pro motivaci dítěte, ale také pro stanovení základní úrovně schopnosti, dovednosti – toho, kde aktuálně dítě je, odkud bychom měli postupovat v péči, v podpoře vývoje dál. Horní hranice je dána tím, kam až dítě spontánně dojde, resp. co zvládne. Vždy je nutná posloupnost od jednoduššího ke složitějšímu.

Stále máme na mysli, že posuzování schopností a dovedností dítěte v předškolním věku je závislé na spolupráci dítěte i jeho zájmu o jednotlivé činnosti. Může se stát, že při posuzování dítě nevykazuje danou úroveň, např. z důvodu únavy, neuspokojených fyziologických potřeb (hlad, žízeň...), přetížení, ztráty motivace, těšení se na jinou činnost (hru, kontakt s kamarádem, příchod rodiče aj.). Proto nevyvozujeme závěry z jednorázové zkušenosti s dítětem. Činnosti, ve kterých dítě nedosáhlo požadované věkové úrovně, opakujeme později. Vyvarujeme se jednoznačných, uspěchaných závěrů; dítě bychom měli sledovat spíše v delším časovém horizontu; v dané oblasti je více podněcovat, navracet se k jednodušším úkolům.

Uvedené věkové hranice nemusejí být vždy naplněny beze zbytku. Týká se to zejména dětí s nerovnoměrným vývojem. Variabilita vývoje přináší rozdíly v naplňování vývojových ukazatelů mezi dětmi navzájem, ale také rozdíly v rámci jednotlivého dítěte. Při výraznějších vývojových opožďeních ve více oblastech mohou rodičům či učitelům mateřských škol pomoci s přesnější a validnější diagnostikou poradenská zařízení.

U dětí s různými typy postižení je vývoj ryze individuální v závislosti na typu a stupni postižení, ale také na osobnosti dítěte, péči jeho prostředí, již realizované reedukaci či rehabilitaci. I v těchto případech může publikace sloužit svému dalšímu účelu – podněcování a rozvoji dítěte.